

POLAND

POLAND

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ХУҚУҚБУЗАРЛИК СОДИР ЭТИШГА МОЙИЛ БЎЛГАН ШАХСЛАР БИЛАН ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Мустофакулов Бобур Асрор ўгли

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси Хуқуқбузарликлар
профилактикаси фаолияти кафедраси ўқитувчиси, капитан

Бахтияров Жаҳонгир Туклибай ули

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси кундузги таълим
Хуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти ихтисослиги бўйича
таълим олаётган 3-ўқув курси 315-ўқув гуруҳи курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17789148>

Аннотация: Мазкур мақолада хуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан ишлашнинг ўзига хос бўлган хусусиятлари, шунингдек ушбу тоифадаги шахслар билан хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактика чора-тадбирларини таъминлаш лозимлиги ҳамда мавзунини кенгроқ ёритиб беришда шу соҳада хизмат қилган олимларнинг тадқиқотлари ва хуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан ишлашни такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ёритилган.

Калит сўзлар: хуқуқбузарликлар профилактикаси, профилактика инспектори, хуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар, сабаб ва шарт шароитлар.

Аннотация: В данной статье освещены особенности работы с лицами, склонными к совершению правонарушений, а также необходимость обеспечения мер индивидуальной профилактики правонарушений с данной категорией лиц, исследования ученых, служивших в этой области, и предложения и рекомендации по совершенствованию работы с лицами, склонными к совершению правонарушений.

Ключевые слова: профилактика правонарушений, инспектор по профилактике, лица, склонные к совершению правонарушений, причины и условия.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда суд-хуқуқ соҳасида бир қанча ислохотлар амалга оширилмоқда. Инсон хуқуқлар эркинликлар ва қонуний манфаатларини таъминлашга алоҳида этибор қаратилмоқда. Хуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга ошириш ва жиноятчиликка қарши кураш эса бугунги куннинг долзарб вазифаларидан биридир. Жамият ҳар доим ривожланишда бўлганидек, хуқуқбузарлик ҳам ривожланиб, мураккаблашиб ва такомиллашиб боради. Шунинг учун ҳам

бугунги кунда содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга ошириш ва жиноятларни очиш борасида хизмат олиб бораётган ички ишлар органлари қолаверса барча ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг фаолиятини такомиллаштириш давр талабидир. Ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларни аниқлаш ва уларга профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев *“Жиноятчиликни олдини олиш, ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини йўлга қўйиш, аҳолининг ҳуқуқий маданиятини ошириш, фуқаролар онгида “Қонун ҳар нарсадан устун, жиноят учун жазо муқаррар” деган ҳаётий тамойилни мустақамлаш борасида жиддий ўзгаришлар жорий этилмоқда”*¹ дея бежизга таъкидламаганлар.

Бугунги кунда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита таъминловчи субъектлар томонидан жиноятчилик салмоғи кўп жойларда айниқса маҳаллаларда ҳамкорликдаги кенг кўламли чора-тадбирлар олиб борилмоқда. Ушбу ҳуқуқбузарликларни келтириб чиқаришга мойил бўлган тоифаларни аниқлаш ва улар билан яқка тартибдаги профилактика чора-тадбирларни қўллаш самара бермоқда. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан ишлашда профилактика инспекторлари тўғридан тўғри ишларни амалга оширади.

Республикамиздаги профилактика (катта) инспекторлари ўзига нисбатан профилактика иши юритилган, маъмурий назорат ўрнатилган, профилактик рўйхат ҳисобида турган; маъмурий назорат қонуни остига тушувчи ва маъмурий назорат қонуни остига тушмайдиган шахсларга нисбатан; ахлоқ тузатиш ишлари; муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш; озодликни чеклаш; мажбурий жамоат ишлари жазоларини ўтаётган; шартли ҳукм қилинган шахслар тоифаларига нисбатан;

Жамоат ҳавфсизлиги департаменти Йўл-патруль хизмати инспекторлари :а)“ ҳайдовчиларнинг транспорт воситаларини алкаголли ичимликдан, гиёҳвандлик модда таъсиридан ёки ўзгача тарзда маст ҳолда бошқарганларга; б)худди шундай ҳаракатлар транспорт бошқариш ҳуқуқи бўлмаган шахслар томонидан содир этганларга; в)алкаголли ичимликдан, гиёҳвандлик модда таъсиридан ёки ўзгача тарзда маст шахсга транспорт воситасини топширганлар”га нисбатан;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органлари ташкил этилганининг 30 йиллиги билан Ички ишлар органлари ходимлари ва фахрийларига йўллаган табригидан. <https://president.uz/oz/lists/view/4719>.

Жамоат ҳавфсизлиги департаменти Патруль-пост хизмати ва жамоат тартибини сақлаш бўлинмалари ходимлари: кўчалар, майдонлар, истироҳат боғлари, вокзаллар, аэропорт ва бошқа жамоат жойларида шахсни шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилмайдиганларни, тунги вақтларда порахўрлик ва ваколатни суиистеъмол қилувчиларни, шунингдек безорилар, дайдилар, спиртли ичимлик истъемол қилувчи, назорат лецинзия (овчилик жамиятига аъзо бўлган қурол ва ўқ дори сақловчилар) объектларига нисбатан; г) Ички ишлар органларининг бошқа соҳавий хизматларининг рўйхат ҳисобидаги профилактика кузатув остида бўлганлар: илгари судланганлик муддати тамомланган, профилактик ҳисоб ва маъмурий назорат йиғма жилдларидан ечилган, аммо ўзларида ғайриижтимоий хулқ-атвор ва ҳуқуқбузарлик содир этишга бўлган мойилликни сақлаб қолган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси объектлари (ғайриижтимоий хулқ-авторли, ҳуқуқбузарликка мойил ва ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар)га нисбатан чора-тадбирларни таъминлайдилар.

Бизнинг назаримизда, ИИОлари соҳавий хизмат субъектлари йўналиши бўйича кўриб чиқиладиган ҳуқуқбузарликка мойил шахслар тоифларини бевосита ёки билвосита “профилактика кузатув”га олиш лозим. Чунки, айрим тоифаларнинг ҳисобларда чиқиб кетиши ёки судланганлик муддатининг тамом бўлиши ҳам уларнинг тузалганлигидан далолат бермайди. Аксинча, уларда ғайриижтимоий хулқ-атвор ва ҳуқуқбузарликка мойиллик сақланиб қолади деган фикрдамиз.

Ўзбекистон Республикаси ИИОлари соҳавий хизмат субъектлари ваколатлари доирасида айрим тоифадаги шахсларни профилактика кузатувга олиш хусусиятига доир чора-тадбирларни “илгари судланмаган тоифаларга нисбатан қўллаш лозим эканлигини, шунингдек бу борада жиноят содир қилишга мойил шахслар аниқланиб, уларни ўраб турган яқин муҳитни ўрганиш ва зарурат бўлганда, уларни рўйхатга олиш кераклигини, ҳамда ушбу чора-тадбирлар уларга нисбатан яшаш, ишлаш, ўқиш жойи бўйича ижтимоий назорат сифатида ўтказилиш асносида жиноят содир қилишга мойил шахсларга нисбатан профилактик таъсир қилиш, асосан, ишонтириш чоралари ёрдамида амалга оширилади”².

Бизнингча эса, ИИОлари соҳавий хизмат субъектларининг профилактика кузатувга олишни илгари судланган шахслар ўртасида ҳам

² Ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларнинг тушунчаси ва тоифалари Б.Т. Асламов Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 289-301-бетлар.

ўтказиш муҳим аҳамиятга эгадир. Чунки, ушбу тоифалар суд томонидан жазо қўлланилганлигига қарамасдан такрор жиноят содир этишга мойил бўлиб, улар асосан “рецидивист” шахсларга хос хусусиятларни ўзида шакллантирган бўлади.

Тадқиқотларда таъкидлангидек, ички ишлар органлари соҳавий хизмат субъектларининг ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан ишлаш фаолиятидаги ижобий томонлари:

“биринчидан, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси самарадорлигини кафолатлайди;

иккинчидан, субъектлар зиммасига аниқ вазифалар юклашга ёрдам беради;

учинчидан; ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси субъектларининг маъно-мазмунини очиқ беришга хизмат қилади”

Ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан таъсирчан ишлаш юзасидан Қ.А.Саитқулов профилактик чора-тадбирлар тизимини умумий ёки махсус бўлишига урғу берган бўлса, Р.А.Зуфаров айрим турдаги ҳуқуқбузарликлар, хусусан, порахўрликнинг олдини олиш учун умум профилактик тадбирлар ўтказилиши кераклигига, Х.Э.Ахмедов эса, яқка тартибдаги профилактикада мақбул чора-тадбирларнинг ишлаб чиқиши ва амалга оширилишига эътиборини қаратишган.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларга нисбатан амалга ошириладиган ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини давомли тарзда олиб бориш ҳамда индивидуал тарбиявий-психологик таъсир чораси сифатида “ҳуқуқбузарликларнинг яқка тартибдаги профилактикасини таъминлаш асосий мақсад бўлиб, унда, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарликлар содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолиятидир” деб аниқ профилактика чора-тадбир сифатида белгилаб қўйилган. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш жоизки, ИИОлари соҳавий хизмат субъектларининг асосий вазифалари бўлиб, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларга нисбатан “ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа ёрдам

кўрсатиш ҳамда ушбу жараёнда уларга жамиятда қабул қилинган ҳуқуқ-атвор нормалари ва қоидаларини сингдириш кўзда тутилади”³.

Бази бир олимларнинг фикрича, жиноятлар профилактикаси учун кўп қиррали функциялар: муҳофаза қилувчи, тартибга солувчи, тарбияловчи ва ўзига хос эканлигини, шунингдек уларнинг барчаси ўзаро боғлиқдир. Мазкур ҳолатда улардан ҳар бири ўзининг ролини бажаради ва ҳуқуқбузарликка мойил бўлган шахсларни назорат қилиш ҳамда уларни жиноят содир этишдан тийилиб туришларида ҳам муҳим роль ўйнайди. Ушбу муҳофаза қилувчи ва тарбияловчи функциялар, айниқса, жиноятларнинг якка тартибдаги профилактикасига хос бўлиб, унда жиноят содир қилишга мойил шахслар билан индивидуал ишлашга йўналтирилади. Шунингдек “жиноятларни индивидуал профилактика қилишнинг энг муҳим муаммоси бу индивидуал ишлаш зарур бўлган шахслар доирасини аниқлаш ҳисобланади”. Шу хусусида Д.Ю.Каракетованинг фикрича, ўз моҳиятига кўра, жиноятларнинг индивидуал профилактикаси ишонтириш (тарбия) ва мажбурлаш (жазо) чора(усул)ларининг мажмуи эканлигини, шунингдек кўриб чиқиладиган профилактика турининг мақсади – жиноятни тўхтатиш, олдини олиш ва йўл қўймаслик, шахсларнинг қилмишни содир қилиш ниятини аниқлаш ва пировардида, шахснинг жиноий йўлга кириш аҳдидан воз кечишига эришиш, жиноятга мойил шахсларни аниқлашнинг мақсади эса, мазкур шахсларга салбий таъсир қилувчи манбаларни аниқлаш ҳисобланади, – деган фикрига кўшилиш мумкин.

Бизнинг назаримизда, ҳуқуқбузарликка мойил бўлган шахсларнинг ғайриқонуний хатти-ҳаракатларни тўхтатиш учун ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг якка тартибда таъминлашни “умумий кўринишда” ҳам амалга оширса бўлади. Масалан, профилактика инспекторлари якка турдаги профилактика чора-тадбирларини амалга оширишда, бир хонадонда яшовчи икки ёки ундан хўжалиқдан иборат жанжалкаш ёки низоли оилаларни умумий суҳбат ўтказиш орқали қамраб олиш мумкин. Шу каби ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасини ўзига хос хусусиятлари борасида С.Б.Хўжақулов, профилактика усулларининг қуйидаги таснифини ишлаб чиққан. Жумладан: 1)огоҳлантириш (расмий, норасмий) ;2)ишонтириш; 3)рағбатлантириш (моддий, маънавий,

³ Ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларнинг тушунчаси ва тоифалари Б.Т. Асламов Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 289-301-бетлар.

аралаш);4)мажбурлаш (интизомий, маъмурий, моддий ва жиноий мажбурлаш чораларини қўллаш)⁴.

Таъкидлаш жоизки, юқоридаги таснифланган профилактика чора-тадбирлар мамлакатнинг барча аҳолисига нисбатан йўналтирилади, бироқ жиноятларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиб, эътибор айнан аниқ жиноий қилмишларга қаратилади. Айрим олимлар умумий профилактикада жиноятчиларга нисбатан қонунга итоаткор одамлар билан кўпроқ ишланади, деб ҳисоблашади. Масалан, яқин-яқингача криминологик адабиётларда умумий ижтимоий профилактика тушунчаси кенг қўлланилиб келинган. Криминологлар ижтимоий профилактикани кенг тушунча деб билиб, бу борада ахлоқий (ахлоқсиз хулқ-атворга йўл қўймаслик) умумҳуқуқий профилактика (кенг маънода ҳуқуқбузарликларни олдини олиш) тўғрисида фикр юритса ҳам бўлади.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан индивидуал тартибда ишлаш ва умумижтимоий олдини олишнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, у салбий ҳодисалар, жумладан ҳуқуқбузарликнинг профилактикасига қаратилмайди, фақат унга кўмаклашади, холос. Натижада, ҳуқуқбузарликка мойил шахсларнинг салбий хулқ-атворига нисбатан етарлича профилактика чора-тадбирлари таъминланса ҳам уларга ўз таъсирини ўтказмайди. Шунинг учун ҳам “ички ишлар органлари ходимлари томонидан тазйиқ ёки зўравонлик содир этишга мойил бўлган шахсга расмий огоҳлантириш бериши ваколатига эга” эканлиги, профилактика инспекторлари томонидан профилактика ҳисобда бўлган тоифаларга нисбатан яқка туртибдаги чора-тадбирларини қўллашнинг таъсирчанлигини таъминлайди. Ушбу профилактика чора-тадбирларининг натижадорлигини таъминлаш борасида, М.Ж.Эшназаров, “ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларга нисбатан юритилаётган профилактик ҳисоб ишининг (варағи, йиғма жилд) электрон шакли ҳамда “Профилактик ҳисобга олинган шахсларни ахборот тизими”ни жорий этиш ҳақидаги таклифига тўлиқ қўшилиш мумкин⁵.

⁴ Хўжакулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасини такомиллаштириш (Ички ишлар органлари фаолияти мисолида). Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2018, – Б. 66 (156).

⁵ Эшназаров М.Ж. Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини такомиллаштириш Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Автореферти. Уз. Рес. ИИВ Академияси. Тошкент-2022.

Хулоса ўринда таъкидлаш жоизки, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларга нисбатан юритилган профилактика ҳисоб ишларини электрон ахборот тизимини жорий этиш:

- биринчидан, қўшимча маълумотларни киритиб боришни осонлаштиради;

- иккинчидан, соҳавий хизмат субъектлари билан ҳамкорликда ахборотларни алмашишни тезлаштиради;

- учинчидан, шахсларни ғайриқонуний хатти-ҳаракатлардан тийилиши ва назоратда бўлишига ижобий томонлама хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг барча маҳаллаларида профилактика инспекторлари маҳалла ҳудудларида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширади ҳамда ҳуқуқбузарликларни содир этишга мойил шахсларни аниқлайди ва аниқланган ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан манзилли профилактика-тадбирларни амалга оширади. Амалга оширилган профилактик ишлар натижасида ҳар бир маҳаллада ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олишга хизмат қилади. Бу орқали ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларни аниқлаб уларни тўғри йўлга бошлаш ҳуқуқбузарликлар профилактикасида муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органлари ташкил этилганининг 30 йиллиги билан Ички ишлар органлари ходимлари ва фахрийларига йўллаган табригидан. <https://president.uz/oz/lists/view/4719>.

2. Ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларнинг тушунчаси ва тоифалари Б.Т. Асланов Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 289-301-бетлар.

3. Ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларнинг тушунчаси ва тоифалари Б.Т. Асланов Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 289-301-бетлар.

4. Б.143.17Хўжақулов С.Б.Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасини такомиллаштириш (Ички ишлар органлари фаолияти мисолида). Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2018, – Б. 66 (156).

5. Эшназаров М.Ж. Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини такомиллаштириш Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори

(Doctor of Philosophy) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация Автореф-ти. Ўз. Рес. ИИВ Академияси. Тошкент-2022.

6. Бобур М., Ўғли А., Рўзиев Ж. С. Ў. профилактика инспекторининг профилактик ҳисобга олинган шахслар билан ишлашда яқка тартибдаги профилактика чора-тадбирларини такомиллаштириш //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2025. – Т. 2. – №. 3. – С. 10-16.

7. o'g'li Mustofaqulov, B. A., & o'g'li Du'smatov, S. R. (2024). Ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxslar bilan ishni tashkil etish bo'yicha xorijiy davlatlarning iqtisodiy tajribasi. New Science Society International Scientific Journal nashri yangiliklari , 1 (6), 193-200.

8. Мустофақулов Б. А. Ў., Турғунпўлатов А. А. Ў. ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти устидан жамоатчилик, парламент ва депутатлик назоратининг самарали механизмларини такомиллаштириш //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2025. – Т. 2. – №. 2-2. – С. 78-82.

9. Мустофақулов Б. А. Ў., Ибрагимов А. Ш. Ў. профилактика инспекторлари томонидан ҳуқуқбузарликлар содир этилиши сабаблари ва унга имкон берган шарт-шароитлар тўғрисида ҳабардор қилишни такомиллаштириш //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 22-26.

10. Мустофақулов Б. А. Ў., Абдуллоев С. А. Ў. профилактика инспекторининг оммавий тартибсизликларни олдини олиш фаолиятини такомиллаштириш //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 2. – №. 2-2. – С. 28-32.